

MEGEMLEKEZÉS

Elhunyt Filep Antal

2025. május 5-én, 89 éves korában elhunyt Filep Antal. 1936-ban született Szentesen. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem néprajz szakán tanult. Muzeológus Győrben és Sárospatakon, az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának munkatársa, a pécsi néprajzi tanszék meghatározó egyénisége. Életművének fókusza a településnéprajz és az építkezéstörténet. Szerteágazó érdeklődése, felelősségteljes munkája mellett folyamatosan követte és népszerűsítette az erdélyi tudományos eredményeket. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület tagja, a gróf Mikó Imre Alapítvány alapító tagja. Előadásaival rendszeresen részt vett a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Intézete, a Kriza János Néprajzi Társaság, a Kolozsvári Akadémiai Bizottság Néprajzi és Antropológiai Szakbizottsága, az EME Bölcsészeti, Nyelvi és Történettudományi Szakosztálya által szervezett tudomány- és kutatástörténeti konferencián.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület 2025-ben tiszteleti tagjává választotta. A laudáció megírásához életrajzi adatokat kértem tőle. Az alábbi önéletrajzi szöveg erre a felkérésre készült.

A laudáció és az önéletrajz közlésével búcsúunk a tisztelt Tudóstól. Nyugodjék békében.

Filep Antal előadást tart az *Imreh István 100* emlékkonferencián.

Kolozsvár, EME-székház, 2019. szeptember 12. Forrás: EME-archívum. A fénykép készítője: Pakó László.

Filep Antal laudációja

Filep Antal 1936-ban született Szentesen. A család és a középiskola szellemi miliőjében érdeklődése korán összetalálkozott a társadalomtudományok szemléletével és

Keszeg Vilmos (1957) – etnográfus, professor emeritus, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, vkeszegv@gmail.com

<https://doi.org/10.36373/em-2025-2-23>

kutatásmódszertanával. A 20. század szociográfiai munkáiból társadalomszemléletet és -ismeretet kölcsönzött. A szülővárosa környékén folyó ásatásokat követve tekintélyes régészekkel és munkamódszerükkel került kapcsolatba. A szentesi és a vásárhelyi múzeumokban a dél-alföldi kerámia gyűjtésére kapott ösztönzést, a szentesi levéltárban kéziratok tanulmányozásába kezdett.

1954-ben felvették az Eötvös Loránd Tudományegyetem néprajz szakára. Érdeklődésének alakulására tanárai voltak hatással (Tálas István, Vajda László, Vargha László). Szívesen hallgatta a történészek előadásait is. 1959-ben államvizsgázott. 1959–1961 között a Győri Xantus János Múzeum muzeológusa. Hivatali kötelezettségei mellett lehetősége nyílt a kisalföldi (Győr, Moson, Komárom megyék) népi műemlékek tanulmányozására, felmérésére. 1961–1967 között a sárospataki Rákóczi Múzeum igazgatója. Fő feladatává vált a Rákóczi-vár felújítása, a műemlék vártemplom feltárása, az erdélyi fejedelemség történetét, művészet- és művelődéstörténetét dokumentáló kiállítás kivitelezése (Galavics Géza művészettörténésszel). 1967–1989 között az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának munkatársa, tudományos titkára, osztályvezető-helyettese. Ezekben az években a *Néprajzi lexikon* munkálatai, a népi műemlékek felmérésének szervezése fő feladatai voltak. 1989–1991 között pályája újra Győrbe vezetett, ahol a múzeum igazgatóhelyettesi teendőivel bízták meg.

Egyetemi oktatói munkára már évekkorábban felkérték. 1972-től az ELTE Eötvös Kollégiumában és a Bölcsészettudományi Karon; a pécsi tudományegyetemen az 1991–1992-es tanévtől oktatott. 1992 februárjától 1996-ig az 1989-ben alapított pécsi néprajzi tanszék meghatározó egyénisége. Tanszékvezető, jelentős része volt az oktatási terv, az akadémiai elfogadtatáshoz szükséges dokumentáció előkészítésében. Kurzusai között szerepelt a néprajzi alapozás, a történeti néprajz, a társadalomnéprajz, a népi építészet, a településnéprajz, a tudománytörténet, a kutatásmódszertan. Targyait különböző szakok diákjai hallgathatták. A Pécssett 2006-ban lezárt oktatói pályáját a Károli Gáspár Református Egyetemen folytatta.

Aktív éveiben Filep Antal tanár úr folyamatosan a néprajztudomány intézményeinek szolgálatában állt. A felelősséggel és hozzáértéssel végzett munka mellett a kutatásra magától kellett időt lopnia. S habár terepmunkáinak, levéltári kutatásainak, megfigyeléseinek és épületfelméréseinek sok eredményét mindmáig nem sikerült közzétennie, a közlésekben megtestesülő életműve így is lenyűgöző. 1959–2014 között 166 szakkönyvet, tanulmányt és szócikket közölt, 6 kötetet szerkesztett, közreműködött további három kötet megjelentetésében. Életművének méltatását kézenfekvő a két, a szakmának és a nagyközönségnek egyaránt hasznos, tudomány szemléletet és kutatástörténetet megalapozó munka megnevezésével kezdenünk. Az 1977–1982 között megjelent *Néprajzi lexikon* öt kötetébe Filep Antal 359 szócikket írt meg, kutatói pályákról, néprajzi régiókról, nemzetiségi kultúrákról, illetve 1983-ban jelent meg Kósa László és Filep Antal közös munkája, a „magyar nép táji-történeti tagolódását” összegző kézikönyv.

Filep Antal életművének két fókusza a településnéprajz és az építkezéstörténet. A településnéprajz a 20. század elején Györffy István által megnyitott tudományág, amely a társadalom által preferált településtípusokat, ezeknek a társadalmi és a gazdasági életre gyakorolt hatását tárja fel, értelmezi és hasonlítja össze. A szállástelkes (kétbaltelkes) települést a szakirodalom honfoglalás előtti, nomád gyakorlatnak tekintette. Két felméréssel Filep Antal a településtípus városi, mezővárosi eredete mellett

teszi le a voksát. További tanulmányokban tér ki a baromudvaros telek és szőlőhegyi szórvány-településtípus bemutatására. A népi építészet és a házhasználat vizsgálata szintén a 20. század első felében vált néprajzi kutatási témává. Filep Antal Tálasi István ösztönzésére a Kisalföldön végzett kutatás során tárta fel a hagyományos (archaikus) paraszti és a polgárosodás által előnyben részesített építkezési sajátosságokat.

Szakmai teljesítményének elismerése mellett köszönjük az erdélyi, a romániai magyar és a román népi kultúra iránti mindenkori tiszteletét, az erdélyi tudományos eredmények népszerűsítését és elismertetését, valamint a tudós társadalom és a tudományos és kulturális élet iránti érdeklődését.

Annak a generációnak a tagja, amelynek a forrásfeltárás és a szintézisteremtés volt az eszménye, s ebben a munkában az intézmények határokon átfelölő összefogását tartotta fontosnak. Szerencsésnek tudja magát a Kelemen Lajossal, Vámszer Gézával, Jakó Zsigmonddal, Imreh Istvánnal, Benkő Samuval, Kiss Andrással, Egyed Ákossal való ismeretségért, barátságért, eszmecserékért. Jelentős esetekben a tudományos élet hátterében állt, egyengette a könyvkiadás, a könyvterjesztés, a kutatói mobilitás folyamatát, nyilvánosság előtt és szűkebb körében informálisan minden alkalmat megragadott a romániai magyar kezdeményezések és eredmények népszerűsítésére és pozitív megítélésére.

Az 1991-ben az Erdélyi Múzeum-Egyesület támogatására és segítésére megalakult Gróf Mikó Imre Alapítvány kuratóriumi tagjaként mindmáig, előbb Entz Géza professzorral és Vidovszky Erzsébet asszonnyal, majd Benkő Elek akadémikussal és Entz Géza Antal művészettörténésszel alapító tagokként, vigyázó szemmel és fáradhatatlan buzgósággal követi az egyesület sorsát és életét. Figyelemmel kíséri a Magyar Nyelv és Kultúra Tanszék, később a Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, a Kriza János Néprajzi Társaság munkáját. Szakmai köreinkben Filep Antal tanár urat élő lexikonként tartjuk számon. Ezért volt számomra öröm az, hogy a Kolozsvárt 16 alkalommal megszervezett, néprajzi kutatástörténeti konferencián több alkalommal, rendszeresen tartott előadást.

Hogy szakmai pályáját az anyaországban járta be, az a történelem szeszélyeivel magyarázható. Édesapja ágán a családja kézdi- és aranyosszéki. A család Kászonból Kézdiszékre, innen Felső-Fehér megyébe költözött. Dédapja kéziratokat, okleveleket tanulmányozva Szabó Károllyal állt levelező kapcsolatban; folklórgyűjtését Kriza Jánosnak adta át. Édesapja 1914-től orvosnak tanult Kolozsvárt, az egyetemet azonban a háborús körülmények közepette és miatt Budapesten fejezte be 1921-ben, és lett klinikai és kutatóorvos. Fia tőle vette át a társadalom, a hagyományok iránti érdeklődést, és ahányszor alkalma nyílt, ismerkedett az erdélyi tájjal, társadalommal és hagyományokkal. Édesanyja révén kolozsvári elődöket és rokonokat tart számon.

Mi, az EME választmánya elismeréssel tisztelgünk tudósi teljesítménye és habitusa, erkölcsi tartása, a humánus és kulturális értékekre való nyitottsága előtt. Kívánjuk, hogy válthassa valóra a legfontosabbnak érzett terveit.

KESZEG VILMOS

Kolozsvár, 2025. március 28.

Források:

Filep Antal: *Önéletírás* (kézirat, 2025)

Filep Antal könyvésze (1959–2014)

Kocsis Gyula: Filep Antal, a település és építkezés kutatója. A történeti néprajz szemlélete és módszere, a budapesti történeti néprajzi iskola. In: Vargyas Lajos (szerk.): *Párbeszéd a hagyománnyal. A néprajzi kutatás múltja és jelene*. L'Harmattan Kiadó–PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest–Pécs, 2011. 301–316.

Filep Antal: *Önéletírás* (kézirat, 2025)

Édesapám famíliája kézdíszéki, kászoni eredetű és részben aranyoszéki gyökere. Édesapám ága a 18. század végén a földszúke miatt kiköltözött Szebenbe. Hunyad megyében, Déván, majd Felső-Fehér megyében, az átszervezett megyerendszerben Nagy-Küküllő megyében igyekeztek megélni. Dédapám már a kollégiumi stúdiumai után a két akadémiai évet is elvégezte Szebenben. Különbféle megyei állásai voltak. Rossz véleménye volt a közigazgatásról. Fiait ipari pályára adta a középiskola után. Nagypapám így a MÁV, majd a CFR mozdonyvezetője volt. Dédapám már belekeveredett a néprajzba, folkloriztikába. Bár a régészeti jelenségek, a helytörténet érdekelte. Az EME hajdani főkönyvtárosaival, Szabó Károllyal levelezett. Déván élve ismerkedett meg Lozsád magyar népével. Amikor Kriza Jánosnak eljuttatta gyűjtését, szóba került a nyelvsziget kérdése. Olosz Katalin közlései tartalmazzák azt, ami töredékesen reánk maradt. Furcsa, hogy földbirtokosként jelölik meg. Ugyanis fennmaradt egy, a családtagoknak írt hagyatkozása. Megtiltotta, hogy bárki földműves gazdaságot akarjon vállalni, mert oly kevés föld van a birtokukban, hogy azon már nem lehet megélni. A falusi házat viszont megőrizték a kerttel, mert a városban élőknek, főleg a gyermekeknek szükséges a nyugodt, egészséges vakáció, nyári szabadság.

Édesanyám ágán kolozsvári rokonság kötelezett. Nagymamám nagyszülei szappanfőzők voltak. Mások a gömöri kézműves vásáruval kereskedtek, fuvaroztak.

Édesapám orvos lett. 1914-től volt Kolozsvárott egyetemi hallgató. Utóbb be kellett vonulnia és az udvarhelyi, 82. székely gyalogezred egészségügyi katonája volt, mindig a front első vonalában. Amikor 1916 után a front már az Ojtozi-szorosban állt, egy fedezéket lakott Márton Áronnal, a későbbi pappal, püspökkel. Édesapám iskolatársa volt Vámszer Géza, aki 1956-tól segítőtöm volt. Édesapám súlyos beteg katonaként Budapestre került. Belklinikai betegként a professzor engedélyével folytathatta a tanulmányait. Diplomázása után azonnal hazatért Nagyszebenbe. Ám azonnal behívták, és Krajovába rendelték ki katonaozvosnak. Végül a szebeni hadkiegészítön vele tárgyaló, szász nemzetiségű tiszt azt tanácsolta, térjen vissza Budapestre. Ehhez némi segítséget adott. Édesapámat a pesti egyetem orzosi kara szívesen fogadta, ám mérhetetlen sanyarú körülmények között lehetett klinikai és kutatóorvos. Éveken át kórboncnok-kórszövettanászként tevékenykedett, majd szülész lett. 1924-től a Szegedi

Tudományegyetem Szülészeti Klinikáján tevékenykedett. 1935-től Szentesen a megyei kórház főorvosa volt nyugdíjazásáig. A dolgozatait a nemzetközi szakirodalomban ma is nyílvántartják. Gyerekségem idején, iskolás létem alatt tudatosan népismeretre, társadalomismeretre, hagyománytiszteletra és öntudatra nevelt bennünket. Tőle hallhattam az erdélyi folklórkincsről, néprajzi jellegzetességekről. Ő orvosnak szánt. Én erre hosszú ideig lelkesen készültem is, ám 15 évesen a néprajz, régészet, történelem szolgálatába szegődtem. A kutatásaimat gimnazistaként kezdtem. Előfordult, hogy a Nemzeti Múzeum Régészeti Osztályának vezetője engem, a 17 éves gimnazistát bízott meg, hogy egy útépitést ellenőrizzek Bács-Kiskun megyében. (Az illető ásatásainak egyik segítője voltam éveken át.)

1954-ben Budapesten az Eötvös Loránd Tudományegyetem néprajz szakos hallgatója lettem. Első pillanattól kezdve készültem arra, hogy ha lehet, erdélyi kutatásokat végezzek. 1956 tavaszán a Bolyai Tudományegyetem egyik küldöttségének kísérőjeként kiváló hallgatókkal, oktatókkal ismerkedhettem meg. Nyáron egy hónapot édesapámmal Erdélyben tölthettünk. Kolozsvárott Vámszer Géza bemutatott ifjabb Kós Károlynak. Összeismerkedhettem a számomra roppant szigorú Jakó Zsigmonddal. Találkozhattam Kelemen Lajossal. Tordai rokonoktól eljuthattam Torockóra, ahol az akkori enyedi múzeumigazgató irányításával éppen kisebb néprajzi kutatócsoport dolgozott. (Szegény múzeumigazgatónkat a sors Bukarestbe rendelte. A nagy földrengés egyik neves magyar áldozata lett.)¹⁾ Kallós Zoltán többek között ebben a csoportban tevékenykedett ott, akkor. Torockón fényképeztem. Felvételeimet utóbb a Műszaki Egyetem Építészettörténeti Tanszékének a gyűjteményében diaként archiválták. Ma a szentendrei szabadtéri múzeumi adattárban vannak. 1955 tavaszi szemeszterétől diplomázásomig az Építészettörténeti Tanszék, Vargha László (Kide népi építészeti hagyatékának felmérője) hallgatója voltam.

Nagy tervekkel tértem haza, miután Udvarhely, Csíkszereda, Brassó, Szeben és a dél-erdélyi szórvány egy-egy helyét, környékét meglátogathattam. Jött 1956 vihara. Szerencsémre betegség miatt Tálasi professzor úr hazaparancsolt. Felfüggesztettem erdélyi levelezésemet, terveimet elnapoltam, nehogy ellenforradalmi árnyékot vessek címzettjeimre. Ki tudhatta a figyelők közül, hogy betegség miatt én semmiben nem vehettem részt, és mellesleg egy szemináriumi vitában megjósoltam, hogy a nagy szomszéd hatalom mit fog tenni.

1965-ben feleségemmel autóbuzos kirándulást tettünk Erdélyben. Kolozsvárott akkor találkozhattunk utoljára Vámszer Gézával.

Közben engem a kötelesség a nyelvterületünk nyugati felére szólított, mert a Kisalföld népi építészetének kutatását bízták reám. Szakdolgozatom eredményei alapján szorgalmazták, hogy a Csalóközben és a Mátyusföldön végezhesek kutatásokat. 1965-ben, 1967-ben, majd a hetvenes években kaptam ösztöndíjszerű kutatási lehetőséget.

1959-től, diplomázásomtól 1961. június 30-ig a Győri Xantus János Múzeum muzeológusa voltam. 1961. július 1-től 1967. szeptember 30-ig a sárospataki Rákóczi Múzeum igazgatójaként tevékenykedtem. Vezetésem alatt sikerült az intézmény egészét a Magyar Nemzeti Múzeum szervezetébe integrálni. A Galavics Géza kollégámmal együtt megrendezett állandó kiállítás az Erdélyi Fejedelemség történetét, művészettörténeti, művelődéstörténeti értékeit igyekezett bemutatni a Rákóczi-szabadságharccal együtt.

1 | Dankanits Ádám (1932–1977) művelődéstörténész. (K. V. megj.)

Erdélyi vonatkozású eredményem volt, hogy megtaláltam a Rákóczi György akaratából kialakított, „*az úr bokályos audenciás háza*” pontos helyét. A 18. században rommá lett helyiség megmaradt falán felismertem, azonosítottam a vakolatban a bokályok díszítésére emlékeztető csempék nyomát. A romot újabban helyreállították, a falakat a 17. században Konstantinápolyban vásárolt csempék hiteles másolataival díszítették. Nem sorolom fel, hogy otthon kik és mikor értekeztek a „bokályos ház” kérdéséről. Boldog voltam, hogy ennek a kérdésnek egyetlen ponton előmozdítója lehettem. Mellesleg a csempék különféle nagyságú töredékei a pataki ásatásokon tömegesen kerültek elő az ötvenes évek derekától.

1967. október 1-től az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának tudományos munkatársa, tudományos titkára, osztályvezető-helyettese voltam. 1972-től az ELTE Eötvös Kollégiumában rendszeresen voltam szemináriumaim. Hallgatóim között volt Benkő Elek, a komáromi székhelyen működő magyar néprajzi kutatóbázis megteremtője, a későbbi Selye János Egyetem professzora, Liszka József. Olykor a Bölcsészettudományi Karon kértek fel kollégium tartására. Leginkább reagált mondandómra Balogh Balázs, aki a bölcsészeti kutatói szervezeteknek főigazgatója, feleségével, Fülemile Ágnessel Kalotaszeg rendszeres keratója. Az órámon alaposan elemzett egyik településen Balogh Balázs önálló kutatásba kezdett, majd könyvet írt kutatásai anyagából, sőt a község védett népi építészeti együttesében házat is vásárolt. 1989. július 1-től lényegében 1991 őszi szemeszeréig a Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatóságán teljesítettem szolgálatot igazgatóhelyettesként. A múzeumok számítástechnikai felszerelése volt a legfontosabb feladatomban.

1991 szeptemberében kezdtem meg a tanítást Nagy Ilonkával és egy amerikanista antropológussal. Még október végén a Tanárképző Kar dékánja tanszékvezetői megbízást adott. Világossá vált, hogy 1989 novemberében Andrásfalvy Bertalan ugyan megalapíthatta a pécsi tanszéket, de közeleti kötelezettségei miatt 1990 januárjában sem juthatott ideje egyetemi munkára. A néprajz szakos képzést kellett megszerveznünk 1991 őszétől. Ugyan voltak elképzelések, hogy a pécsi környezetben élő, néprajz és folklór iránt érdeklődők közül hívjanak előadókat (akik teljesen ismeretlen személyek voltak), célszerűbbnek látszott, ha az akadémiai Néprajzi Kutatócsoportból a legkiválóbb kollégákat hívjuk meg. Rektori segítséggel utóbb a felkínálható óradíjak helyett sikerült státusokat biztosítani oktatóink számára. Az 1991-ben jelentkezett hallgatók 1996-ban sikeresen tettek államvizsgát. Nagy Zoltán professzor, tanszékvezető egykori végzésétől dolgozhatott különféle ideiglenes megbízásokban. 1997-ben kiharcoltam, hogy nyugdíjba vonulhassak, a státusomat az ő végleges kinevezésére használhassák fel. Természetesen nyugdíjasként 70 éves koromig változatlan óraszámomban tanítottam tovább. A pécsi tanszéki kötelekből 2006. január 31-től léptem ki, amikor a vizsgáztatásokat lezárhattam. Korábbi évektől még néhány évig tartottam órákat a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészeti Karának Kora újkori Történelmi Tanszékén. Ott kollégiumaimban a késő középkori régészeti emlékek és a néprajz egymást értelmező lehetőségeit elemeztem a kora újkori magyar nyelvű források (urbáriumok, leltárak) feldolgozásával. Szintén a néprajzi, népnyelvi emlékekkel való összevetésben tárgyaltam az interdiszciplináris emlékekanyagot... A forráskiadás sajátosságai okán ez lényegében erdélyi történelmi forrásokra volt alapozható. Jakó Zsigmond gyaluiurbárium-közlését és David Prodan fogarasi hatalmas kiadását használtam. Hasonlóan tartottam ilyen kollégiumokat a pécsi történész hallgatóknak és a pécsi

régészeknek. Sajátos módon sokan a szakdolgozatukba bevették a hozzám kötelezően írt szövegelemzéseiket. A történészcéhbeli oktatók zavarba jöttek. Így ismételtlen államvizsga-bizottságokban kellett részt vennem. Nem véletlenül az Erdélyből Pécssett szerencsét próbáló hallgatók szívesen kapcsolódtak ezekhez a kollégiumokhoz.

Hol szűkebb, hol tágabb lehetőségem volt a román kutatást figyelni, megkülönböztetett figyelemmel követtem a romániai magyar néprajzi, történeti, művészettörténeti kutatásokat. Nagy élmény volt a Kriterion kiadványok sorozata. (Bár ma is lenne olyan itthoni érdeklődés az otthoni kiadványok iránt!) Sajátos eset volt, hogy amikor a fehér könyvek sorában Imreh István történeti forrásközlése – mondanám történeti néprajzi szöveggyűjteménye – megjelent,² ő a lakáscímemre postán elküldte számomra dedikált kötetét, noha még nem voltunk kapcsolatban addig. Amikor a pécsi tanszéki keretben ígéretes módon vendégprofesszorokat hívhattunk, a már betegeskedő Imreh Istvánt hívtam elsőként. Nagyszerű előadás-sorozatot tartott. A szolgálati időm alatt ezt a pályázati lehetőséget felfüggesztették, sajnos.

Nagyon intenzív kapcsolatunk alakult ki a hatvanas években Benkő Samuval. Haláláig tartott a barátságunk, bár a pécsi éveimben nem nagyon találkozhattunk. Orvosi rokonságom és Samu orvosi rokonsága okán hosszú ideig az erdélyi betegek kezelésének szervezője voltam 1990 körül. Samu is hosszú ideig nyomta a kórházi ágyat Budapesten. 1990 után is néhány évig az akadémiasságot visszkapó Wellmann Imrével szerveztük a kezeléseket, naponta látogattuk a betegeket. Igazában hosszú tudományos eszmecsereket folytathattunk. Másfelől emlékeinket mondtuk el egymásnak. Egyed Ákossal például a műtete előtt két nappal, hogy a rettentő szorongását csökkentsem, Győrbe, Pannonhalmára kirándultunk. Imreh István feleségének roppant fontos műtete előkészítése, szervezése során a segítő főorvosok egyike (Samu unokanővérének férje) az egyik előkészítő megbeszélésünkön kedvet kapott, hogy engem is megvizsgáljon. Azonnal urológiai műtetre ítelt. A következő napon már be kellett feküdnöm. Két nappal később már meg is operált.

Nem kisebb feladat volt a könyvek szállítása. Samun, Jakó Zsigmondon keresztül adhattuk le, ha bejuthattunk. Én mindig Bukarestig váltottam jegyet, hálókocsiban utaztam. A vonaton ülő valamelyik ismerőst kértem, hogy Kolozsvárott a csomagomat a fáradtan, gyorsan kiszálló szekusok távozása után vegyék át tőlem. Adják le ismerősöknek, akiktől célba vihetem a köteteket. Nem törődtek velem a vonaton; aki a fővárosba igyekszik, azt nem vizsgálták. Jakó bizalma nagyon megnőtt irányomban. Roppant fontos üzeneteket bízott reám, és küldtek velem neki. Többek között David Prodannak botrányossá vált kapcsolata a hazai levéltári szervezettel. Amint kiderült, a budapesti nagykövet tanácsára, talán utasítására járt el Prodan. Nemzetközi, diplomáciai görgeteg ígérkezett. Jakó Zsigmond megbékítette. Később Prodan újra Budapestre jött. Az Akadémia látta vendégül. Remek lakást kapott. Akkor már nyugodtan kutatott a levéltárban. Jakó megbékítő akciója idején magam üzenetközvetítő voltam. Majd ugyan Prodan a Történettudományi Intézet vendége volt, mégis én lettem a kísérője. Vittem Szentendrére a szerb, ortodox léteget bemutatni. Vittem Visegrádra. Elvittem Esztergomba várost, műemlékeket és a primások palotájában működő Keresztény

2 | Imreh István: *A rendtartó székyely falu*. Faluközösségi határozatok a feudalizmus utolsó évszázadából. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közléteszi Imreh István. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973. (K. V. megj.)

Múzeumot és benne különösen a középkori festményeket nézni. Feleségével együtt és a gépkocsivezetővel megebédeltetem. Furcsa reakciót váltott ki belőle. „Ugye, azért hozott ezekre a helyekre, hogy engem megszegyenítsen?” Megdöbbsentem. Szebeni rokonságom román ismerőseire hivatkoztam...

A Néprajzi Kutatócsoport román vendégei Bukarestből jöttek. Rokonszenves kollégák voltak, én vittem vidéki utazásokra őket. Egy románul briliánsan beszélő, idősebb unitárius lelkész jött segítségemre. Régi emlék ez, de jó emlékezni szegény betegeskedő Mironescura³ és Paul Stahlra.

Ifjabb Kós Károlyt én rendszeresen felkerestem, de velem szemben 1956-tól haláláig tartózkodó maradt. Idegenkedett tőlem, a Tálasi-tanítványtól. Kereshettem akár a múzeumi szobájában, akár otthon, zárkózott maradt. Egy alkalommal egy közlését az *Ethnographia* szerkesztőségi tagjai nem engedték megjelenni. A szerkesztő, K. Kovács [László] mégis szeretne volna közölni adalékait. Javításomban meg is jelent, de ezért szinte haragosommá lett.

Benkő Samu a *Szótörténeti tár* első kötete megjelenése után, amikor én véletlenül otthon voltam, kirendelt a [kolozsvári] lutheránus templom sarkára adott időre. Az állomás felé sétálva ismertette, hogy a budapesti illetékesek elfogadhatatlanul bénáztak a *Tárral* is. Engem tesz felelőssé, hogy változtassam meg a döntést. Mellesleg, legyek az állandó közbenjáró. Az állomás és a Magyar utca között ötször tétette meg velem az utat oda és vissza. A nagy bajokat vázolta. Hazatérésem után először a *Tár* ügyét Ortutayval sikerült kimozdítani. Őt azzal presszionáltam, hogy Balogh Edgár is kéri... Itthon kis tájékozódás után a cselekvőképesség növelésére „beépültem” bizonyos irányokba. Majd meg lehetett keresni olyan embereket, akik talán Fazekas Jánoshoz hasonlítottak. Végül a politikai bizottsági tagjával, aki országos intézményvezető, a Tudománypolitikai Bizottság elnöke volt, alakult ki olyan kapcsolat, hogy a lakásán is felkereshettem, ha kértem, azonnal fogadott. Támaszt jelentett a Gyimesekből származó külkereskedelmi miniszter, aki egykor Szeredában érettségizett, és büszke volt otthoni gyökereire.⁴ A diktatúra utolsó harmadában Hajdú Lajos jogtörténész professzorral, Trócsányi Zsolt történésszel, levéltárossal hármashban tanácsadó, segítő bizottságot szerveztem az itthoni támogatások, segítség szervezésére. Jakó Zsigmond nagy örömmel vette munkánkat.

Amikor újjáéledt a Múzeum-Egyesület, Jakó Zsigmond Entz Géza professzort, Vidovszky Erzsébet asszonyt az EME korábban meghurcolt, majd áttelepült egykori adminisztrátorát és engemet kért fel, hogy a Mikó Imre Alapítványnak legyünk alapító tagjai. Kezdjük meg a Kuratórium szervezését, igyekezzünk támogatókat találni. Amíg a győri múzeumi adminisztráció segítségemre lehetett, rengeteg levelet, körlevelet készítettünk. Mellesleg a javaslatomra írtuk ki a gróf szót, mert Mikó Imrére itthon tájékozatlanul szélsőséges elemek hivatkoztak. Sokan szegény, a csendes Petőfi utcában lakó Mikó Imrét szélsőjobbodalinak vélték. Ez az itthoni szellemi kavardás rendkívül zavaró volt. A grófi cím az EME ügyét védte. Jakó Zsigmondnak roppant

3 | Alexandru Mironescu (1903–1973) román író, filozófus, egyetemi tanár, 1958–1963 között politikai fogoly. (K. V. megj.)

4 | Veress Péter (szül. 1928., Gyimesközéplek) közgazdász, politikus, diplomata, 1979–1987 között magyar külkereskedelmi miniszter. Szegényparaszti családból származott, félárván nőtt fel. 1939-től a csíkszeredai római katolikus gimnáziumban tanult az iskola támogatásával, itt érettségizett 1947-ben. 1947-ben átszökött Magyarországra, ahol felvették a Közgazdasági Egyetemre. (K. V. megj.)

alapos instrukciói voltak. Sajnálatomra utóbb sokszor megfélelkeztek ezekről. Ma is alapító tag vagyok, immár Benkő Elek és Entz Géza Antal társaságában. Igyekszem részt venni a választmány munkájában. Megítélésem szerint törekednünk kellene arra, hogy az erdélyi kutatások minél szélesebben ismertté váljanak itthon, és minél szélesebb kör ismerje a Múzeum-Egyesület tevékenységét. Ne higgyék azt, hogy valaminő régiségtár lenne. Alapvető gondolataim két alkalommal megírtam már. Mind a két hazában törekedni kellene az EME közismertté tétele érdekében. Korábról szomorú tapasztalataim voltak... Az elnök asszony és a főtktár úr ismerik e gondolataimat, mondhatom, gondjaimat.

Pályám során végig bensőséges viszonyban voltam Tálasi István professzorral. Ismételten megkísérelte, hogy a tanszék keretébe kerülhessek. Tisztázatlan okokból még akkor is meghiúsult a terve, amikor a minisztériumi illetékesek hosszú időn át tárgyaltak velem. A pécsi szervezést megkönnyítette, hogy a pesti tanszéki rendszerrel való miniszteriális eszmecsere gondolatrendszere sok mindent tisztázott. Nem elhanyagolható, hogy a minisztériumiak egyike Domokos Pál Péter fia volt. Sajnos, nem egyedül kerültem nehéz helyzetbe. A Kutatócsoport megszervezéséig K. Kovács László 91 néprajzi filmet forgatott. 1963 után egyetlenegy sem készíthetett, noha az általa javasolt felszerelést leszállították, de nem kaphatta ezeket kézhez, ugyan felállhatott a Kutatócsoport, a kutatók fizetése biztosítottá vált, de hiányoztak az átfogó és tervszerű kutatásokra fordítható előirányzatok... Nyitott kérdés, miért történt ez így... A bibliográfiából talán kitűnik, a sarokba szorítottság ellenére, ha alkalom kínálkozott, igyekeztem publikálni. Az fáj, hogy a pécsi időszakom alatt az igen nagy tanítási teher és az adminisztráció miatt keveset írhattam. Három kar öt szakján voltak kollégiumaim. Olykor 15 órám volt hetente. Még a Műszaki Karon települmérműnököknek is volt rendszeresen kurzusom. Az új tanszéki keretben 1996-ig egyedül voltam Pécsen főállású alkalmazásban. 1998-ig, a tanszékvezetői megbízatásom lejártá után még tanszékvezető-helyettesként tevékenykedtem. Pócs Évával kettesben harcoltuk ki, hogy nálunk a diákok állandó rendelkezésére álljon a könyvtár, és ott a régi szemináriumok hagyományai szerint „tanyázhassanak”, dolgozhassanak a diákjaink.

Hosszú ideje foglalkoztat, hogy minderről alaposabban, részletesebben kellene írnom. Természetesen számot kellene adnom a szlovákiai, a vajdasági és a szlovéniai tapasztalataimról.

Különben rettentően foglalkoztat, hogy milyen ígéretes volt a Györffy István és társai által elindított falukutatás. Györffy váratlan, korai halála ellenére töretlenül folyt a munka tovább. Legszebb példa Köpeczi Béla magyarnemeyei román mesemondója szövegeinek lejegyzése, amit a nyolcvanas években francia–román bilingvis kiadásban tett közzé a M. Néprajzi Társaság kiadásában.⁵ A kiadás idején miniszter volt, és az európai kulturális konferencia alkalmából jelentette meg, hogy az európeitását is dokumentálja. Ő egyetemi hallgatóként néprajzi kutatónak készült. A szász, a román népi kultúrát a magyarral hármasságban kívánta volna feldolgozni. A háború utáni határzár idején adta fel tervét. Erről többször beszélt nekem. Pályám elején egy olyan községben gyűjtöttem folyamatosan, ahol táj- és népkutató tábor volt. (Györffy talán ott volt utoljára kutatóúton.) Ott a község földműves közösségével a gyűjtésen

5 | Köpeczi, Béla: *Une enquête linguistique et folklorique chez les Roumains de Transylvanie du Nord 1942–1943*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985. (Studia Ethnologica in Hungaria 1.) (K. V. megj.)

túl estelente a tábor kutatói kulturális műsorokat is adtak, de a helyi gazdákkal a reménybeli jövő társadalmi, gazdasági, kulturális kereteit elemezték, tervezték. Ebben a vendégül látott kutatók és a helyi gazdák és lakók (zsellérek) a legőszintébben cserélték gondolataikat. Mondhatni dán, svéd, finn párhuzamokkal lehetne értelmezni a nyugati, mélyen igaz demokratizmus munkáit. A helyi közösség magyar volt az utolsó személyig. Mindannyian lutheránus vallásban nevelkedtek. A fogékonyságot az segíthette, hogy a helyi tanító a téli esteken a felnőtt lakosság egészének megtanította, előadta a korabeli középiskolai tananyagot, a latint és a németet kivéve. Egy viharos napon a háziasszonyom – aki 10 holdas családból származott, a férje hasonló birtokkal rendelkezett – a gömbvillámról tartott előadást számomra, és igyekezett ennek megfelelően felkészülni. A már a községből elüldözött tanító ajánlásával érkeztem a községbé. Azonnal falukutatónak tekintettek, nem volt titkuk, amelyet ne osztottak volna meg velem. Az egyik család megmutatta a csúrfedél alatt, a széna és a szalma alatti rejtékhelyeiket, ahol a rémesen túlzó beszorgáltatási rendszer elől mentették terményeiket, értékeiket. Feltárták, miként védték a hatóságok túlkapásaitól a közösséget, hogyan közösítették ki azokat, akik a közösséget elárulva a hatóság lehetetlen kéréseit teljesítették... Ma már erről beszélnem kellene. Számomra életre szóló élmény volt. Utóbb, amikor észleltem, hogy fürkészik az életem, munkám, nem mentem bele ilyen beszélgetésbe, nehogy egy ellenem induló kemény eljárás során bajt okozzak. A fürkészek állandóan felbukkantak, de szerencsére nem vontak eljárás alá. Megtörtént azért, hogy a hazai illetékesek nyomozót indítottak velem együtt, amikor szlovákiai kutatásra mentem. A vonaton szemben ült velem, a szállodában a szomszédos ágyra fektették, de én már a határállomáson gyanút fogtam, és az esti beszélgetésben már bizonyosságot szerezhettem az álnokságról. Oly korban éltünk. Ezekről szólni kellene a jövő számára...

Nagyon fontos volna a tisztességes kollégák emlékét megörökíteni. Banó István-nal, Takács Lajossal vagy Tárkány Szücs Ernővel jó barátságba kerültem. Folytathatnám azok neveivel, akiket tisztességeseknek ismertem meg. Környezetetek lelkesített ezekben az emlékekben. Jó volt Veletek, amint korábban Samuékkal is. Az Énlakán rendezett konferenciákon hasonló mozzanatok merültek fel, mint amilyent a falukutatás helyszínén szerezhettem. A Néprajzi Múzeum adattári anyagában láthattam, mi veszett oda, amikor 1948 után megszakadtak az ígéretes gyűjtések. A kutatás- és a tudománytörténet nagy kára, hogy ezeknek a gyűjtőtáboroknak a hajdani résztvevői úgy mentek el ebből a világból, hogy nem emlékezhetek, nem kérdezheték ki őket élményeikről. Én kísérleteztem volna találkozókat szervezni, de erős tiltást váltott ki. Lassan a Bolyai egykori hallgatói is csak lexikonban olvasható címeikként lesznek elérhetőek. Kiss Andrással volt jó beszélgetni, meg Samuval. Imreh István kollégiumigazgatói élményéről szólt előttem.

Az önéletrajzi szöveg Keszeg Vilmos kérésére készült, 2025. március 25-én.